

Elena Matulionienė – KU etnologijos mokslo krypties doktorantė.

Moksliniai interesai: tautodailė, tautinis kostiumas.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: elenamatul@gmail.com.

Elena Matulionienė: PhD student of Klaipėda University.

Research interests: folk art, folk costume.

Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

E-mail: elenamatul@gmail.com.

Elena Matulionienė

Klaipėdos universitetas

BALTIJOS REGIONO TAUTINIO KOSTIUMO KIŠENIŲ ORNAMENTIKA

Anotacija

Straipsnio tikslas – nustatyti lietuvininkų *delmonų* bei kaimyninių tautų kišenių dekoru tipologines charakteristikas: ornamentų elementų komponavimo būdus, ornamentų motyvus, jų tarpusavio koreliaciją ir paplitimą. Šiame straipsnyje aptariami Klaipėdos krašto lietuvininkų ornamentais dekoruoti *delmonai*, esčių, suomių, švedžių ir norvegių tautinio kostiumo kišenės bei muziejuose išsaugoti įvairių tautų aukštuomenės aksesuarai (parišamos kišenės, *reticules*). Kišenių dekoras tiriamas norint pagrįsti arba paneigti aukštuomenės madų ir tarptautinių ryšių įtaką liaudies kostiumo dekoru formavimuisi ir kaitai. Tyrimas leido nustatyti kišenių dekoravimo būdus, siužetinio ornamanto derinimo ypatumus.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: delmonas, lietuvininkės, kišenė, dekoras, ornamentas, kompozicija, skiautynys, aplikacija, siuvinėjimas.

Abstract

The purpose of the article is to determine the typological characteristics of decoration of the *delmonas* of Lithuania Minor and of the national costume pockets of neighbouring nations. This article discusses Klaipėda region *delmonas*, the pockets of Estonian, Finnish, Swedish and Norwegian costume, and the attachable pockets of noble class's attire of various nations preserved in museums. The decorations of the pockets were studied to support or refute the influence of the fashion of nobility and of international relations on folk costume decor formation and change. The research allowed to identify the decorating techniques, pattern variation and matching features of the pockets.

KEY WORDS: *delmonas*, pocket, Lietuvininks, decoration, ornament, composition, patchwork, embroidery.

Įvadas

Klaipėdos krašto gyventojos *lietuvininkės* kaip tradicinės aprangos priedą dėvėjo prie juosmens po prijuoste parištą spalvingą išorinę kišenę (rankinę) smulkiems daiktams nešiotis. Ši praktiška, o kartu ir puošni aprangos detalė kostiumo istorijoje žinoma jau nuo XVI a. Įvairių formų rankinės iš brangių medžiagų, gausiai dekoruotos, nešiotos pakabintos ar parištos ties juosmeniu po viršutiniai drabužiais (sijonu, prijuoste), o nuo XVIII a. – rankoje ant dirželio ar grandinėlės. Tai buvo ne tik praktiškas aksesuaras, bet ir moters socialinį statusą parodantis aprangos elementas. XVII, XVIII a. ir XIX a. pradžioje moterų kostiumą sudarė daug (vienas ant kito dėvimų) elementų, todėl viena ar dvi parištos kišenės galėjo būti nepastebimai nešiojamos po sijonų klostėmis. Dažniausiai kišenės buvo rišamos poromis ir kabėjo po vieną ant abiejų klubų. Tokios kišenės Europoje tarp aukštuomenės buvo populiarios iki pat XIX a. vidurio. XIX a. pradžioje ši mada pasiekė ir žemesnius gyventojų socialinius sluoksnius. Rankinukai (kišenės) buvo gaminami iš įvairiausios tekstilės, dažnai siuvami pačių moterų, dėvimi ir ant viršutinių drabužių (sijonų, prijuosčių, sarafanų). Per daugelį metų liaudies aprangoje ši detalė įgijo savitų bruožų: susiformavo ir įsitvirtino skirtingos kišenių formos, dėvėjimo būdai, apdaila ir dekoras. Šiandien parišama ar prikabinama puošni kišenė yra pageidautina daugelio Europos šalių etnografinių regionų tautinio kostiumo detalė. Kišenių gausa ir įvairovė pasižymi norvegų, švedų, estų, suomių moteriški tautiniai kostiumai. Jų turi ir atskiri Rusijos, Ukrainos, Vokietijos regionai. Lietuvoje ši kostiumo detalė, vadinama *delmonu*, buvo paplitusi Klaipėdos krašte (Prūsų Lietuvoje¹).

1. Publikacijų bei šaltinių apžvalga

Klaipėdos krašto lietuvininkų *delmonų* ornamentikos tyrimai kreipiant dėmesį į formas ir dekorą autorės publikuoti 1995 bei 2005 m. (Matulionienė 1995, 2005a, 2005b). Lietuvininkų bei kaimyninių tautų rankdarbių apžvalginiai lyginamieji tyrimai skelbti 2006 m. Klaipėdos krašto (30 vnt.) *delmonai* lyginti su švediškomis (13 vnt.), suomiškomis (14 vnt.) ir norvegiškomis (11 vnt.) kišenėmis (Matulionienė 2006). Šiame straipsnyje analizuojami autorės per pastaruosius ketvirtą metų muziejų ir asmeniniuose fonduose, kataloguose, publikacijose bei kituose informaciniuose šaltiniuose ir lauko tyrimų metu surinkti duomenys. Išlikę *delmonai* yra pagaminti nuo XIX a. vidurio iki XX a. 4-ojo dešimtmečio.

Estijos kišenės ir maišeliai iš Estijos liaudies muziejaus rinkinių išsamiai nagrinėti Eevi Astel ir publikuoti muziejaus išleistame kataloge (Astel 2006). Šio

¹ Vok. *Preussisch Litauen* (rečiau – *Litauischer Kreis*, *Litauische Ämter*, *Provinz Litthauen*) – istorinis-etnografinis Prūsijos, o vėliau Rytprusių regionas, apėmęs šiaur rytines Prūsijos provincijos dalis, kuriose gyveno lietuvininkai.

katalogo įvadiniame straipsnyje aptarti muziejaus kolekcijos kišenių gaminimo būdai, dekoravimas. Pateiktos 32 tekstilinių maišelių nuotraukos ir metrikos. Kiti estiškų kišenių pavyzdžiai surinkti iš autorės (E. M.) asmeninio fotoarchyvo (20 vnt.), tautinio kostiumo pristatymo publikacijų (Arbet 2004) ir muziejų internetinėse prieigose (78 vnt.). Įvairių tipų maišeliai aptinkami kone visoje Estijos teritorijoje, tačiau daugiausia pavyzdžių ir puošniausi eksponatai sukaupiti iš Saaremos salos gyvenviečių. Šiuo metu turimais duomenimis, muziejuose saugomos siuvinėtos estiškos kišenės gamintos nuo XIX a. pabaigos iki XX a. 5-ojo dešimtmečio. Ankstyviausia kišenė iš Pietų Saaremos² pagaminta 1890 m.

Suomijos tautinių kostiumų tyrinėtojų publikacijose (Sirelius 1906, Sirelius 1922, Kansallispukuja 1991, Keskipoikela 1997, Holst 2011), *Suomijos rankdarbių muziejaus*, *Suomijos tautinių drabužių centro* bei *Suomijos tautinių drabužių tarybos* kuruojamame internetiniame puslapyje³ pristatomuose regioninių kostiumų komplektuose pateikiami moteriškų kišenių pavyzdžiai, dėvėti trylikoje iš devyniolikos Suomijos etnografinių regionų. Suomijos liaudies muziejaus kolekcijos kišenės (108 vnt.) analizavo nacionalinių kostiumų tyrėja Holst Leena ir nacionalinių kostiumų konsultantė Somerma Ritva. Publikacijoje „Tradiciinis tautinių kostiumų kūrimas“ (Somerma 1983) pristatyti suomiškų kišenių gamybos būdai, audiniai bei formos. Duomenys apie dekoravimą autorės (E. M.) surinkti remiantis eksponatų nuotraukomis. Marketta Luutonen⁴ tyrimų duomenimis, parišamos kišenės vakarinėje Suomijos dalyje paplito XVIII a., o rytinėje – XIX a. pradžioje.

Švedijos regionų tautinių kostiumų kišenių apžvalgai medžiaga rinkta publikacijose (Berg 1978, Bergman 2001, Duran 2011, Duran 2012), muziejų internetiniuose puslapiuose⁵ ir tautinio kostiumo pristatymuose tarptautiniuose folkloro festivaliuose: Lietuvoje, Estijoje, Švedijoje (autorės E. M. fotoarchyvas). Šiam tyrimui surinkta kišenių pavyzdžių iš penkiolikos Švedijos regionų. Didžiausia kišenių įvairovė pasižymi šalies centrinėje dalyje esantis Dalarnos regionas, kurio teritorijoje dėvėtos skirtingų formų ir puošybos kišenės. Švedijos nacionalinis kostiumas sukurtas tradicinio kostiumo (tradicinės aprangos) nuo 1830 iki 1900 m. pagrindu. Buvo remiamasi muziejuose išlikusiais autentiškais pavyzdžiais, nuotraukomis bei dailininkų piešiniais⁶. 1800 ir 1863 m. spalvotų

² ERM A 509: 5163.

³ <http://www.kansallispuvut.fi/info.htm>

⁴ Marketta Luutonen. *Laukku, ihmisen paras kaveri*. http://www.ennenjanynt.net/2006_2/refereer/luutonen.pdf

⁵ <http://foreverswedish.net/folk-draumlkt.html>; <http://www.sverigedrakten.se/> – Šiaurės šalių muziejus, Stokholmas, Švedija.

⁶ Menininko Odnes 1774 m. nupieštas piešinys eksponuojamas Heseberg Gård muziejuje, kuris yra Norderhov (Nordehove). 1800 m. įvairių Švedijos regionų tautinių kostiumų komplektų akvarelės

akvarelių ir techninių piešinių kolekcijos pateikia duomenų apie kišenių formas bei dekorą. Pavyko surasti regioninių kostiumų piešinių su kišenėmis iš Dalarnos (Leksand, Mora, Gagnef, Rättvik, Siljan, Ore, Falun) bei kitų Švedijos regionų: Västergötland, Gotland, Hälsingland, Värmland, Uppland. Muziejuose išsaugota XVIII a. bei XIX a. pradžios autentiškų kišenių iš Dalarnos (Leksand, Gagnef).

Norvegijos moteriško kostiumo kišenių pavyzdžiai siekia 1750–1830 m. Kišenės yra iš Vakarų Agder muziejaus iš Mandallo. Daugiausia norvegiškų kišenių surasta muziejų internetinėse svetainėse (40 vnt.) ir tautinio kostiumo publikacijose (20 vnt.) Autentiškų pavyzdžių pateikta Lailos Duran ir Heidi Fossnes leidinių fotografijose (Duran 2011, Duran 2012, Fossnes 1995) ir autorės nuotraukose (E. M. fotoarchyvas).

Kaip jau buvo minėta, istorinio kostiumo tyrėjų Sigrid Ivo (Ivo 2011), Leenos Holst (Holst 2011), Johannes Pietsch⁷, Barbaros Burman⁸ publikacijose laikomasi nuomonės, kad liaudies kostiumo kišenėms turėjo įtakos aukštuomenės madų tendencijos. Siuvinėti aksesuarai (parišamos kišenės, tabako maišeliai, batai, šlepetės, miegojimo kepurės) aukštuomenėje buvo populiarūs keletą XIX a. dešimtmečių. Spalvingi raštai buvo siuvinėjami pagal raštų lapus, importuotus iš Berlyno. Autorės surinkti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad nemaža dalis ornamentų motyvų, aptinkamų liaudiškų kišenių dekore, buvo populiarūs aukštuomenės moterų siuvinėtuose rankdarbiuose. Adaptuoti pagal liaudies grožio suvokimo ir ornamentikos pritaikymo dėsnius tautinio kostiumo detalėse, jau kaip tradicinio dekoru pavyzdžiai, jie išliko iki mūsų dienų. Šiai prielaidai paremti aukštuomenės aksesuarų (kišenių, rankinių) pavyzdžių ieškota muziejų internetinėse prielaidose bei publikacijose. Autorė dėkinga *Southamptono universiteto projekto apie rankines kūrėjams*⁹, sudariusiems sąlygas šių eksponatų paieškai žymiausiuose pasaulio muziejuose. Keliamas klausimas, ar surasti ir nagrinėjami įvairių tautų aukštuomenės aksesuarai (70 vnt.) gali būti teisėtai laikytini liaudiškų kišenių prototipais.

Šiandien yra išlikę 82 lietuvininkų *delmonai* (autentiški pavyzdžiai, nuotraukos, piešiniai), iš kurių 67 yra dekoruoti ornamentais, o 34 puošyba papildyta šriftu (initialais, data, prasminiu tekstu). Klaipėdos krašto *delmonai* tiriami Baltijos regiono liaudies kostiumo (estiškos – 90 vnt., suomiškos – 64 vnt., švediš-

ir techniniai piešiniai, atlikti Emili fon Walterstorff, saugomi Šiaurės šalių muziejaus archyvuose (Stokholmas, Švedija).

Carl Anders Dahlström (1806–1869). Folkdräkter från Rättvik och Leksand, Dalarna, Sverige. Plansch ur *Svenska folkets seder, bruk och klädedrägter* (1863) tecknad av Carl Anders Dahlström.

⁷ Interviu 2013 m. rugsėjo mėn.

⁸ <http://www.vads.ac.uk/collections/POCKETS>

⁹ <http://www.vads.ac.uk/collections/POCKETS> – Aukštuomenės kišenių kolekcijų nuotraukų programa. Programos vadovė Barbara Burman.

kos – 85 vnt., norvegiškos – 62 vnt.) kišenių ir muziejuose išsaugotų įvairių tautų aukštuomenės aksesuarų (70 vnt.) kontekste. Liaudiškos kišenės siūtos iš įvairių puošnių ir brangių medžiagų (vilnos, aksomo, satino, kartūno, lino). Pačios paprasčiausios pasiūtos iš kitai kostiumo daliai (sijonui, liemenei) skirto audinio ir sudaro kostiumo vientisumo įspūdį. Tokių kišenių įvairove pasižymi Suomijos (Etelä-Pohjanmaa – Akaan, Jurvan, Lappeen, Karijoen ir Isojoen; Etelä-Savo – Puulavesi) bei Estijos (Saaremaa, Veruma, Hyjuma, Lenema) regionai. Kišenės buvo siuvasios ne tik iš naujų medžiagų atraižų, bet ir iš senų drabužių dekoruotų (siuvinėtų) dalių (marškinių rankovių, kepuraičių, prijuosčių). Taip puošni audinio skiautė buvo dar kartą kūrybiškai panaudojama sukuriant praktišką kostiumo detalę. Tokių kišenių išlikę Suomijos (Suomen kansallismuseo) bei Estijos (Rahva, Pärnu) muziejuose. Didžioji dauguma kišenių buvo specialiai siuvasios ir dekoruojamos.

2. Kišenių (delmonų) dekoravimas

Tekstilė ornamentuojama įvairiais būdais: susiuvant skirtingų audinių skiautes; užsiuvant iškirptas tekstilines detales ant pasirinkto audinio (pagrindo); siuvinėjant jau išaustą audinį; išrenkant raštus audimo proceso metu. Visais šiais būdais buvo ornamentuojamos ir tautinio kostiumo kišenės. Tame pačiame rankdarbyje buvo derinami skirtingų spalvų bei raštų (languoti, dryžuoti, marginti) audiniai ir sudaromos spalvinių bei toninių audinio skiaučių geometrinės kompozicijos (žr. 1 lentelę).

Skiautinio siuvimas. Iš skiaučių sukurtos dviejų rūšių liaudiškos kišenės. Vieną grupę sudarė iš trikampių (Suomija – Antrea, Sippola ir Luumäke; Švedija – Västmanland) bei keturkampių (Estija – Valgama, Saaremaa, Švedija – Närke) vienspalvio audinio skiaučių pasiūtos didelės kišenės. Kitą – iš raštuotų pirktinių medvilnės stačiakampių susiūti maišeliai (Suomija – Pohjois-Karjala, Polvijärvi, Saarivaara; Estija – Viljandi, Tartuma, Raplama). Iš vienspalvių bei margintų audinių atraižų sudarytomis kompozicijoms papildomo dekoru (siuvinėjimo) neberekėjo. Skirtingo audinio vidurinė juosta, kaip kišenės dekoras, buvo naudojama Suomijos (Savo, Kainuu, Häme, Pohjanmaa), Estijos (Viljandi) regionuose. Jau minėtos spalvinių bei toninių audinio skiaučių geometrinės kompozicijos (siūtos skiautinių būdu) – populiarius švedišku bei suomišku kišenių siuvimo būdas. Siuvant audinių atraižos komponuotos įvairiai. Vienos sudaro griežtas simetriškas kompozicijas, kitos susiūtos be jokių konkrečių taisyklių, matyt, vadovautasi paties gamintojo vaizduote. Kišenės tiesiog atspindi tai, ką diktavo regioninės mados tendencijos, siuvimo meistriškumas, turimų medžiagų resursai bei populiarumas. Kartais kompoziciją sudarančios skiautės dar buvo

dekoruojamos siuvinėjimu. Toks pavyzdys, išlikęs užfiksuotas fotografijoje, saugomas archyvuose¹⁰ ir paskelbtas publikacijose¹¹. Tai vienintelis žinomas iš skiaučių susiūtas ir dekoruotas Klaipėdos krašto *delmonas* (žr. 1 lentelę. *Klaipėdos kraštas*).

Aukštuomenėje iš skiautinių siūtos kišenės buvo populiarios Škotijoje, Jungtinėje Karalystėje, tarp į Ameriką emigravusių Anglijos piliečių. Jos siūtos iš skiautinių rankdarbiams būdingų margų (gėlėtų, languotų, dryžuotų) medvilnių ir plonų vilnonių audinių. Trikampės arba stačiakampės audinių atraižos dėliotos laisvai ar komponuotos simetriškai, sukuriant geometrines kompozicijas. Aukštuomenės bei liaudiškų šios rūšies kišenių ornamentika panaši. Ornamentų variantų įvairovę riboja siuvimo technologija. Nors skiriasi kišenių konstrukcija: aukštuomenės kišenių įpjova rankai įkišti vertikali, o liaudiškų kišenių – horizontali, tačiau panašios dekoru geometrinės kompozicijos (žr. 1 lentelę).

Aplikavimas. Ornamento sudarymas ant pagrindo užsiuvant ryškių spalvų audinio (dažniausiai geometrines) detales būdingas Švedijos (Småland, Härjedalen, Ångermanland, Hälsingland), Suomijos (Etelä-Pohjanmaa, Vehkalahti, Helsingin Pitäjä) ir Estijos (Saaremaa, Hiiumaa, Muhumaa, Anseküla) liaudiškoms kišenėms (žr. 2 lentelę). Šia technika kišenės dekoruotos kukliais pavieniais ornamentais ir sudėtingomis simetriškomis kompozicijomis. Švediškos (Dalarna) aplikacijomis dekoruotos kišenės dar buvo puošiamos ir siuvinėjimu (žr. 1 pav.). Spalvoto audinio figūros daigstomos dekoratyvinėmis kontrastingo storo siūlo siūlėmis (juostiniu ornamentu) arba geometriniais elementais (kryželis, apskritimas, rombas). Kišenę sudaro dekoruota viršutinė priekinė dalis ir kišenėlė, pamušalas ir nugarinė dalis. Atskirų dalių tarpusavio koreliacija sukuria specifines dekoru charakteristikas. Kišenės spalvinė gama dažniausiai buvo užbaigiama kraštus apsiuvant kontrastingos spalvos aksomo, vilnos, šilko, medvilnės ar kartūno juostele (vienspalve, marga, languota ar dryžuota). Dažniausiai kantuota raudonos spalvos audinio juostele (švediškos – 40 %, estiškos – 30 %, klaipeidietiškos – 20 %, suomiškos – 10 % visų juostelėmis apsiūtų kišenių), suteikiant rankdarbiui iškilmingumo ir išryškinant jo dydį bei formą. Toks kišenės kraštų užbaigimas – liaudiškų kišenių dekoravimo bruožas. Apvadų juostelės buvo naudojamos tiek puošyboje, tiek konstruojant kišenes (tarpusavyje jungiant atskiras detales). Dažniausiai tokias juosteles nusipirkdavo, bet kai kurias pasigamindavo iš namuose austų medžiagų, kurias kirpdavo įstrižai arba pusiau įstrižai audinio.

¹⁰ [41144] Königsberg (Pr.), Prūsijos muziejus (Prussia Museum).

¹¹ Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada, 200.

Zuban 1933 – Zuban, G. *Deutsche Volkstrachten – Eine Sammlung deutscher Trachtenbilder* (1933, 39, Scan, Fraktur).

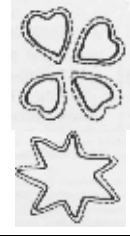

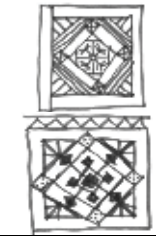
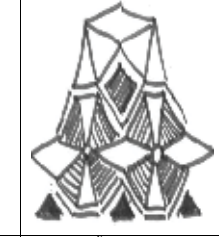
1 lentelė

Skiautinių technika dekoruotų kišenių geometrinės kompozicijos

SKIAUTINIŲ TECHIKA LIAUDIŠKOS KIŠENĖS				
Švedija NM.0044605	Švedija NM.0034317D	Estija ERM 3621	Suomija KM: KE A 5495	Klaipėdos kraštas [41144] ¹²
AUKŠTUOMENĖS KIŠENĖS				
Škotija ¹³	XVIII a. Amerika (naujieji anglai) ¹⁴	1790–1800 m. Jungtinė Karalystė ¹⁵	1820–1830 m. Amerika ¹⁶	

2 lentelė

Aplikavimu dekoruotų kišenių geometrinės kompozicijos

LIAUDIŠKŲ KIŠENIŲ APLIKAVIMAS				
Švedija NM.0129726	Suomija KM: KE A 2281	Švedija NM.0013678	Estija ERM A 291: 356, 463	Švedija NM.0075500

¹² Königsberg (Pr.), Prūsijos muziejus (Prussia-Museum). Tasche mit Wollstickerei aus dem Memelland. Publikuota: Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada, 200.

¹³ Škotijos nacionalinis muziejus (National Museums of Scotland). <http://www.vads.ac.uk/>

¹⁴ Dailės muziejus Bostone (Museum of Fine Arts, Boston) 50.3126.

¹⁵ Winterthur muziejus (Winterthur Museum). Anglija, Jungtinė Karalystė, Europa (England, United Kingdom, Europe). 1960.0249.

¹⁶ <http://www.pinterest.com/pin/462744930432442015/>

1 pav. Aplikavimu dekoruotų kišenių siuvinėjimo pavyzdžiai (Švedija, Dalarna)

Siuvinėjimas. Populiariausias liaudiškų kišenių dekoravimo būdas – siuvinėjimas. Ornamentas dažniausia buvo siuvinėjamas ant tamsaus fono ryškių spalvų siūlais. Siuvinėjimu dekoruoti priekiniai kišenių paviršiai siūti iš tamsių, standžių audinių (vilnos, aksomo). Siuvinėjimas ant juodos spalvos audinio būdingas visoms Europos tautoms. Dažnai aptinkamas tamsiai mėlynas, žalias, rudas kišenės pagrindas, o Švedijoje populiarūs siuvinėjimai ant raudono vilnonio audinio. Dažniausiai siuvinėta spalvingais vienos rūšies (Švedijoje, Suomijoje, Norvegijoje) vilnoniais ar šilkiniais siūlais įvairiais dygsniais (grandininiu, kilpiniu, zigzago, kryželio ir kt.). Klaipėdos krašte viename rankdarbyje derinti skirtingų rūšių ir skirtingų spalvų siūlai, ornamentai siuvinėti kelių rūšių dygsniais.

Aukštuomenės kišenės siūtos iš šviesių (medvilnė, linas), dažnai prabangių (šilkas) audinių ir siuvinėtos vilnoniais, šilkiniais, medvilniniais (viename rankdarbyje vienos rūšies) siūlais. Dažniausiai siuvinėta viena technika (kryželiu, grandinėle), kartais naudota keletas siuvinėjimo būdų (grandinėle ir pildymo technika). Populiariausios augalinių ornamentų ir paukščių kompozicijos, pasitaiko stilizuotų žmogaus ir gyvūno figūrėlių.

Liaudiškų kišenių siuvinėtas ornamentas dar būdavo papildomas stiklo karoliukais (Klaipėdos krašte) ar dekoratyvinėmis siūlėmis prisiūtais nedideliais apskritais veidrodėliais (Suomijoje: Iitti, Jaala, Nastola, Varsinais Suomi). Estijoje skirtingų spalvų karoliukais buvo siuvinėjamas ne tik ornamentas, bet ir visas priekinis kišenės paviršius. Suomijoje bei Estijoje ornamentuojant naudoti ir įvairūs tekstilinės galanterijos dirbiniai (juostelės, kaspainai, virvutės) bei sagos (žr. 3 lentelę).

¹⁷ 1879 m. NM.0023972 Šiaurės muziejus (Nordiska museet).

¹⁸ 1880 m. NM.0026256A Šiaurės muziejus (Nordiska museet).

¹⁹ GM.013421 Glomdals muziejus (Glomdalsmuseet).

**Papildomas siuvinėtų kišenių dekoravimas
 (karoliukai, veidrodėliai, juostelės)**

PAPILDOMAS SIUVINĖTŲ KIŠENIŲ DEKORAVIMAS			
Klaipėdos kraštas LNM EMO 1896	Estija ERM A 291: 354	Suomija ²⁰ KM: KE A 7730	Estija ERM A 291: 356

3. Kišenių (delmonų) raštų siužetai

Liaudies mene pagrindinė dekoravimo priemonė – ornamentas. Ornamentai (raštai) sudaromi įvairiai komponuojant atskirus elementus. Raštus sudarantys elementai būna geometriniai (kvadratas, rombas, apskritimas ir kt.) arba stiliizuoti siužetiniai (augaliniai, gyvūniniai). Geometriniai ornamentai universalūs. Atskiros geometrinės figūros gali būti siuvinėjamos kaip pagrindinis motyvas arba kaip sudėtinės kompozicijos dalis ir bendrame dekoro kontekste įgyti skirtingas prasmes.

Siužetinio ornamento motyvai. Tiriamų kišenių dekore galima išskirti siužetinių ornamentų motyvus, kurie įvairiai komponuojami plokštumoje. Didžiausią grupę sudaro stilizuotos bei natūralistinės asimetrinės gėlių kompozicijos. Gėlių žiedai ir lapai – vieni populiariausių ornamento motyvų. Į vieną kompoziciją jungiami vienos rūšies (rožių) ar skirtingų gėlių žiedai, pumpurai, lapai. Stiliizuotų ar natūralistinių gėlių (simetrinės bei asimetrinės) kompozicijos (puokštės), dažniausiai užimančios centrinę kišenės dalį, būna papildomos mažesniais ornamentais. Labiausiai paplitę siužetiniai ornamentai: širdelė; augalas (medis, krūmas, gėlė); žvaigždė, segmentinis žiedas ir vainikas; paukštis ir kiti gyvūnai; karūna bei įvairūs archetipiniai (kryžius, kvadratas, rombas, apskritimas) bei krikščioniški (kryžius, inkaras) ženklai. Įvairių ženklų (motyvų), aptinkamų liaudies (ir profesionaliojo) meno dekore, simbolinės prasmės mokslininkų gana plačiai nagrinėtos. Šiame straipsnyje paminėsime tik tas, kurias, autorės nuomone, tiriamų kišenių gamintojai galėjo būti perėmę iš tautosakos ir krikščioniškos

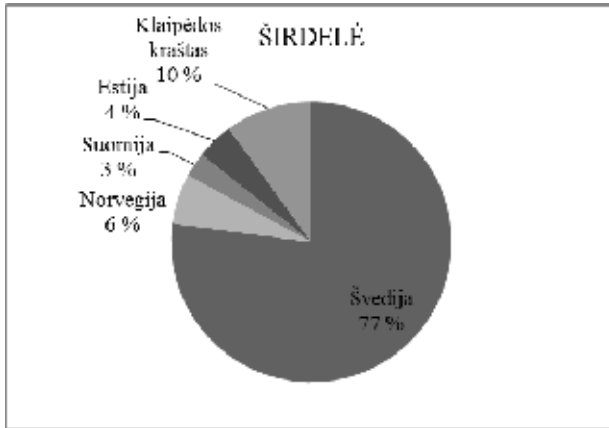
²⁰ E. M. 2012 m.

dailės. Išraiškingi simbolines prasmes turėję ženklai liaudies meistrų galėjo būti naudojami ir tik estetiniais sumetimais. Remiantis „Naujajame simbolių žodyne“ (Biedermann 2002) pateiktomis bei iki šių dienų išlikusiomis ženklų prasmėmis, išskirtinos šių labiausiai paplitusių siužetinių ornamentų prasmės: *širdelė* – meilės linkėjimo, švelnumo ir palankumo ženklas; *augalas* – vyriškojo prado ir stebuklingos žemės galios vaisius (Gimbutienė 1994); *žvaigždė* – siuvinėtos įvairios daugiakampės žvaigždės (penkių–aštuonių kampų) kaip dangaus skliausto simbolinės švišos, nors kiekviena žvaigždės forma turi savo prasmių aiškinimo istoriją²¹; *segmentinis žiedas* – jaunystės simbolis, gyvasties galia bei gyvenimo džiaugsmas, pasibaigusi žiema ir pergalė prieš mirtį, žemiško gyvenimo trapumas ir laikinumas; *vainikas* – pergalė prieš tamsiąsias jėgas ir nuodėmes, žemiškas džiaugsmas ir amžinasis gyvenimas, prisikėlimas ir džiaugsmas; *paukštis* – žmogaus sielos, minties galios, kūrybiškumo, Šventosios Dvasios simbolis; *karūna* – karališkumo, perėjimo į naują egzistencijos pakopą žymėjimas. Šių motyvų siluetai aptinkami ir XVIII–XIX a. aukštuomenės kišenių dekoravime. Jų panašumą su liaudies siuvinėjimais iš dalies lėmė bendroji mados tendencija, nepalikusi nuošalyje ir kaimo gyventojų, kurie madingos tekstilės pavyzdžius matė miesto ir dvaro aplinkoje. Panagrinėkime atskirų motyvų paplitimą tautinių kostiumų kišenių dekoravime ir jų sąsajas su aukštuomenės kišenių dekoru.

Širdelės motyvas aptinkamas įvairiuose klaidietiškų bei švediškų rankdarbių ornamentuose (žr. 1 diagramą). Daugiausia pavyzdžių (54 vnt.) surasta švediškosiose kišenėse. Tai sudaro 77 % visų dekoruotų švediškų kišenių. Keliose iš jų širdelė komponuota kišenės centre kaip savarankiškas ornamentas (Hälsingland, Dalarna – Älvdalen). Dauguma kitų kompozicijų sudarytos iš keturių širdelių (primena gėlės žiedą), jas komponuojant su papildomais elementais. Šitoks komponavimas yra būdingas Dalarnos (Dalarna: Leksand ir Rättvik) regionui. Autorėi pavyko rasti daugiau kaip 40 tokių kompozicinių variantų. Dažnai į vieną kompoziciją jungiamos keturios širdelės. Lietuvininkių *delmonuose* širdelės motyvas naudojamas kaip papildomas savarankiškas elementas kompozicijos erdvei užpildyti arba kaip sudėtinio augalinio ornamento elementas, simbolizuojantis pačią žemę. Kaip augalo ar medžio elementas širdelė siuvinėta ir Švedijoje (Gästrikland). Kitų tautų kišenių dekore širdelės motyvas gana retas, tačiau šis elementas kaip kompozicijos dalis arba savarankiškas akcentas buvo siuvinėjamas aukštuomenės kišenėse (žr. 4 lentelę).

²¹ Septynkampė žvaigždė. Krikščionybėje heptagrama simbolizuoja tobulumą (Dievo tobulumą) ir septynias pasaulio kūrimo dienas. Tai tradicinis blogį nuvarantis simbolis.

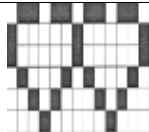

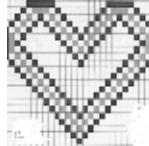

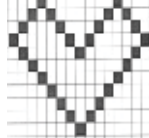
Betliejaus žvaigždė, arba *biblinė žvaigždė*, – pilnavidurė plokščia žvaigždė, kurią sudarantys trikampiai susilieję (Lietuvoje žinoma kaip *Trijų karalių žvaigždė*).

1 diagrama. Ornamento motyvo paplitimas. Širdelė

4 lentelė

Ornamento motyvai. Širdelė

ŠIRDĖLĖ					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		ŠVEDIJA		AUKŠTUOMENĖ	
ŠM GEK 233	ŠM GEK 233	NM.0093726	NM.0093726	1852 m. ²²	1844 m. Anglija
GŠ	LDM LD 704	NM.0129726	NM.0142102	Šveicarija ²³	1848 m. Velsas ²⁴
KKM 4356	MLIM KKM 4356	GM.013421	NM.0990646	1810 m. Gruzija ²⁵	1848 m. Velsas

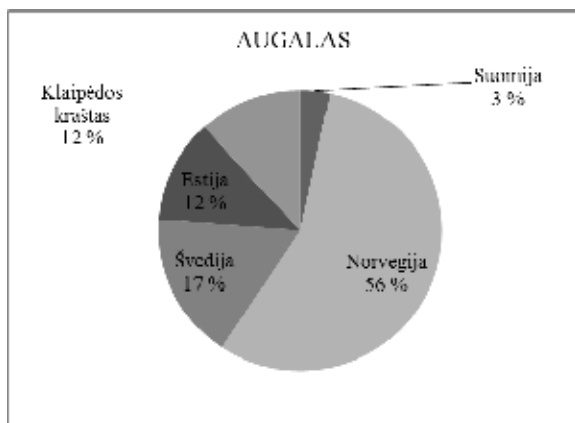
Augalas (gėlė, medis). Šis motyvas yra išplėtotas daugelio tautų liaudies mene, dažnai aptinkamas ir tautinio kostiumo kišenių dekoravime (žr. 2 diagramą). Siuvinėjamas įvairios jo atmainos nuo primityvaus sąlyginio (stiebelio su

²² O. Box 5353 Takoma Park, MD 20912 301-589-5834 Lnbrown@granitepail.com 1852. Pensilvanija Šiaurės Amerikoje (olandų).

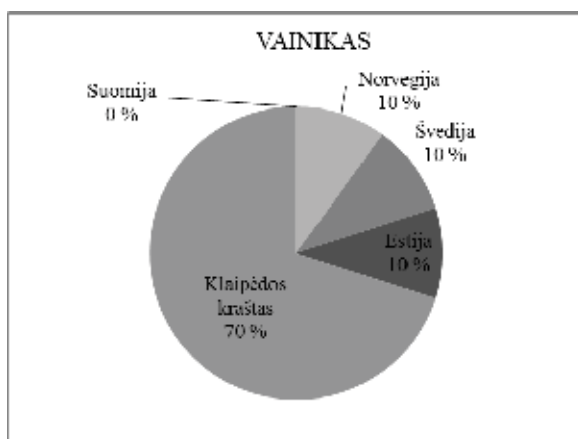
²³ Winterthur Museum Object Number: 2006.0011.001 Vintertūras – miestas Šveicarijos šiaurėje, Ciuricho kantone.

²⁴ Amgueddfa Cymru/ Nacionalinis Velso muziejus (National Museum Wales).

²⁵ 1810 m. Gruzijos rankdarbis. <https://www.pinterest.com/pin/32932641001557696/>

2 diagrama. Ornamento motyvo paplitimas. Augalas

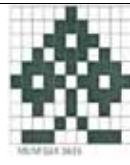

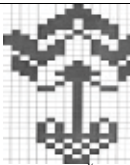

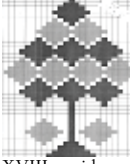

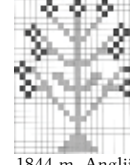

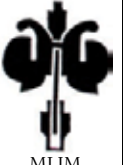

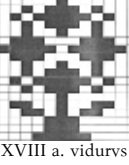

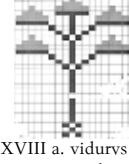
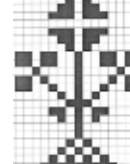

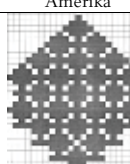
3 diagrama. Ornamento motyvo paplitimas. Vainikas

stilizuotu žiedu) vaizdavimo ar žydinčios gėlės vazonėlyje iki sudėtingų augalinio ir geometrinio ornamento jungčių, papildytų paukščių motyvais. Šis siužetas dažnai siuvinėjamas kišenės centre kaip pagrindinis dekoru elementas. Kišenės pakraščiai ir kampai būna užpildomi ištisiniu geometriniu (juostiniu) ornamentu arba atskirais kitų savarankiškų (mažesnių) siužetinių motyvų ar šrifto elementais. Tokiomis simetriškomis kompozicijomis papuoštos lietuviškos (7 vnt.) ir estiškos (7 vnt.) kišenės. Daugiausia augalinių kompozicijų (33 vnt.) aptinkama norvegiškose kišenėse (Oppland – Valdres, More, Romsdal; Sor – Trondelag, Telemark). Norvegiškos *medžio* kompozicijos kartais papildomos inicialais ar data. Geometrinių elementų ar paukščių motyvų nepastebėta. Įvairios *medžio* formos buvo labai populia-

rios aukštuomenės rankdarbiuose. Net 50 % visų tiriamų pavyzdžių tai buvo pagrindinė augalinio ornamento kompozicija, užpildanti visą siuvinėjamą paviršių. Kai kišenė dekoruojama smulkių siužetinių ornamentų komponavimu, nedidelių *medžių* variacijos yra siuvinėjamos net keletą kartų. Dauguma tiriamų (liaudies bei aukštuomenės rankdarbių) kompozicijų sudarytos iš tradiciškai nusistovėjusių trijų dalių: pagrindo (puodynės, vazelės, postamento), stiebo su šakomis ir lapijos su pumpurais, žiedais (kartais ir paukščiais). Stiebo ar pagrindo vietoje dažnai komponuojamas širdelės motyvas (žr. 4 ir 5 lenteles).

5 lentelė

Ornamento motyvai. Augalas

AUGALAS					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		BALTIJOS REGIONO ŠALYS		AUKŠTUOMENĖ	
MLIM GEK 1635	ŠM GK 2952	Švedija	Švedija	1844 m. Anglija	1781 m. Šiaurės Amerika
ŠM GK 2952	GŠ	Suomija	Norvegija ²⁶	1844 m. Anglija	XVIII a. vidurvs Jungtinė Karalystė ²⁷
MLIM GEK 8311	LNM EMO 2342	Švedija	Estija	1844 m. Anglija	1844 m. Anglija
MLIM GEK 6910	MLIM GEK 2671	Estija	Švedija	XVIII a. vidurvs Jungtinė Karalystė	1844 m. Anglija
LNM EMO 3045	ŠM GK 270	Švedija	Švedija	XVIII a. vidurvs Jungtinė Karalystė	1781 m. Šiaurės Amerika
LNM EMO 2336	MLIM GEK 5042	Norvegija	Švedija	1844 m. Anglija	1844 m. Anglija

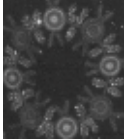

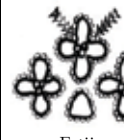

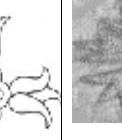

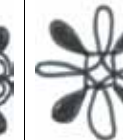

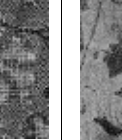

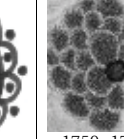
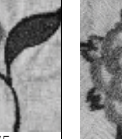
²⁶ Duran 2012 – Laila Duran. *Scandinavian Folklore II*. Duran Publishing AB, Sweden, 89.

²⁷ Nacionalinis istorijos muziejus. <http://www.twitpic.com/2wxbllr>. Llandysul, Jungtinė Karalystė, XVIII a. vidurys.

Gėlės žiedo motyvas. Lietuvininkų *delmonų* puošyboje gėlės motyvas labai dažnas. Iš 64 dekoruotų *delmonų* asimetriškos gėlių kompozicijos išsiuvinėtos net 22. Iš jų 14 *delmonų* papuošti rožių žiedais. Siuvinėjamos natūralistinės gėlių puokštės ir stilizuoti pavieniai žiedai, žydinčios šakelės. Pasitaiko, kai visas paviršius išpuoštas gėlių kompozicijomis nepaliekant net fono spalvos (ŠM GEK 3728, LNM EMO 2331). Kitų tautų kišenių kontekste išsiskiria vainiko motyvas (žr. 3 diagramą), apjuosiantis prasminį tekstą, šriftą ar sužetinį elementą. Vainiko simboliką²⁸ papildoma dažni pavienių stilizuotų žiedų ir segmentinių žvaigždžių elementai, kurių gausu ir aukštuomenės kišenių dekore. Žiedai, apskritimai, žvaigždės siuvinėjami kaip pagrindiniai ir kaip papildomi kompozicijos elementai. Gėlių puokštėse ir vainikuose tarp žiedų komponuojami lapai ir šakelės sukuria sodrią augalinę kompoziciją, kuri dažniausiai užpildo didžiausią siuvinėjamo paviršiaus dalį. Tokios kompozicijos dažnos klaipėdietišku, švedišku, norvegišku rankdarbių puošyboje (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Ornamento motyvai. Žiedai, lapai, vainikai

ŽIEDAI, LAPAI, VAINIKAI					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		BALTIJOS REGIONO ŠALYS		AUKŠTUOMENĖ	
AdM	LNM EMO 2342	Estija ERM A 509: 5620	Švedija ²⁹	1740–1770 m. JAV ³⁰	1750–1775 m. Jungtinės Valstijos ³¹
ŠM GEK 236	PR	Švedija NM.0026256A-E	Švedija ³² Nr. 89762	1747 1958.2325	1740–1775 m. 1958.1758
MLIM GEK1962	MLIM GEK1962	Švedija NM.0109879I	Švedija NM.0109879I	1750–1775 m. Jungtinės Valstijos	1780–1840 m. 1966.1126

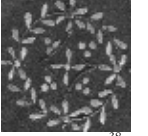

²⁸ Vainikas tapatinamas su apskritimu, begalybe, judėjimu, gyvybe.

²⁹ Duran 2012 – Laila Duran. *Scandinavian Folklore II*. Duran Publishing AB, Sweden. Autorus: Laila Duran, Swedish and Sami folk costumes; Anne Kristin Moe, Norwegian Bunads, 31.

³⁰ Karališkasis Alberto muziejus ir galerija (Royal Albert Museum and Art Gallery), EXEMS/382/2006.

³¹ Jungtinės Valstijos, Šiaurės Amerika. 1954.0055.001.

³² 1844 m. Švedija. Varmland Dalby piešinio Nr. 89762.

ŽIEDAI, LAPAI, VAINIKAI					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		BALTIJOS REGIONO ŠALYS		AUKŠTUOMENĖ	
MLIM GEK 6910	ŠAM E-O 486	Švedija NM.0015975	Norvegija 25209 ³³	1780–1840 m. 1966.1126 ³⁴	XVIII a. Amerika ³⁵
MLIM GEK 8361	MLIM GEK 1804	Švedija ³⁶	Švedija ³⁷	1910–1930 ³⁸	XVIII a. Amerika

Stilizuoti augaliniai motyvai dažnai jungiami į girliandas, kurios įrėmina centrinį elementą, akcentuoja rankdarbio kampus, viršutinę ar apatinę kraštines. Komponuojami žiedai, lapai ir kitos stilizuotos augalų dalys.

Klaipėdos krašto ir aukštuomenės kišenių dekore pasitaiko gėlių puokštės krepšelyje siužetas. Tokį pavyzdį iš Šilutės rajono Kukorių kaimo (Saugų seniūnija) turime išsaugotą Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM). Nors išlikęs tik vienas *delmonas*, puoštas tokia kompozicija, tačiau siuvinėtos (ir ant audinio tapytos) gėlių puokštės krepšelyje motyvas liaudiškuose rankdarbiuose gana dažnas. Klaipėdos krašte juo puoštos staltiesės, staltiesėlės, pagalvėlės, sieniniai kilimėliai. Siuvinėta ne tik nuo darbų laisvomis valandėlėmis savo gimtuosiuose namuose (Klaipėdos krašte), bet ir gūdžioje Sibiro tremtyje (Irkutske). Komponuotos vienos rūšies (rožės, našlaitės) arba įvairių gėlių puokštės. Nuo XVIII a. iki pat XX a. pradžios šis siužetas (siuvinėtas siūlais bei karoliukais) aukštuomenės damų rankdarbiuose aptinkamas Vokietijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Nyderlanduose. Senovinių siuvinėjimo kompozicijų pavyzdžiai, pateikti internetinėse prieigose³⁹, bei išlikę aukštuomenės rankdarbiai leidžia daryti prielaidą, kad publikuotais siuvinėjimo raštu piešiniais naudotasi ir aukštuomenėje, ir prastuomenėje. Šio motyvo populiarumą liudija rankdarbiu puošto gėlių stalelio dekoracija reprezentacinėje Klaipėdos krašto merginos, vilkinčios išėiginiais drabužiais, nuotraukoje (žr. 7 lentelę).

³³ <http://www.nordiskamuseet.se/en/node/2355>

³⁴ <http://www.vads.ac.uk/collections/POCKETS>

³⁵ Karališkasis Alberto muziejus ir galerija (Royal Albert Museum and Art Gallery), XEMS/382/2006.

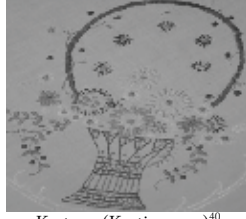
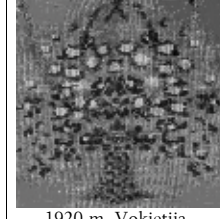

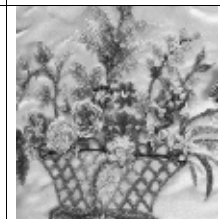

³⁶ <http://lenasvalforshedin.se/2012/art-craft/colourful-embroidered-folk-costume-bags-underbara-draktvaskor-till-folkdrakt-fran-dalarna/>

³⁷ Ten pat.

³⁸ gnr/bnr 9.002. <http://collections.vam.ac.uk/item/O78763/bag-unknown/>

³⁹ Prancūziški mazgai. Siuvinėjimo technikų, kompozicijų pavyzdžių svetainė. <http://www.french-knots.com/embroidery-transfer-patterns-flowers-baskets-hearts-and-roses-oh-my/>

Ornamento motyvai. Gėlių puokštė krepšelyje

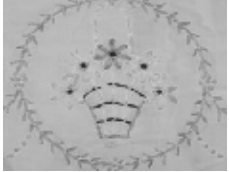

GĖLIŲ PUOKŠTĖ KREPŠELYJE			
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		AUKŠTUOMENĖ	
LNM EMO 3049	Kartena (Kretingos r.) ⁴⁰	1920 m. Vokietija	Kompozicijos pavyzdys
MLIM GEK 5488 XX a. 2-asis deš.	Klaipėdos kraštas MLIM GEK 5488	XVIII a. Prancūzija ⁴¹	Kompozicijos pavyzdys
Rimkai (Klaipėdos r.) ⁴² Siuvinėta Irkutske 1948–1965 m.	Jadvyga Šturmienė, g. 1938 m. Varlaukyje (Jurbarko r.)	XIX a. pradžia Prancūzija	Kompozicijos pavyzdys
Vietovė nenustatyta	Siuvinėta Sibire 1952 m. ⁴³	Kompozicijos pavyzdys	Kompozicijos pavyzdys

⁴⁰ Justinos Daugienės, g. 1923 m., gyvenusios Kartenoje (Kretingos r.).

⁴¹ <http://eldisblog.com/post144423177/>; http://www.ethnomuseum.ru/galerei_chatelaine_bag_antikvarnyie_napojasnye_meshochki. Aukštuomenės antikvariniai ties juosmeniu parišami maišeliai ir rankinės.

⁴² Onos Makaravičienės (1925–2009) staltiesė, siuvinėta tremtyje.

⁴³ Jadvyga Šturmienė, g. 1938 m. Varlaukyje. Siuvinėta tremtyje Sibire.

GĖLIŲ PUOKŠTĖ KREPŠELYJE			
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		AUKŠTUOMENĖ	
Vietovė nenustatyta	Skirvytės k. (Rusnės seniūnija) ⁴⁴	XVIII a. vidurys Belgija ⁴⁵	
Tapyba, vietovė nenustatyta	Tapyba. Kepurėnai (Plungės r.)	Nyderlandai	Kompozicijų pavyzdžiai

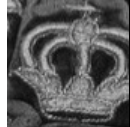
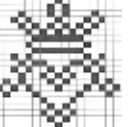
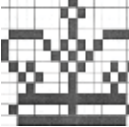

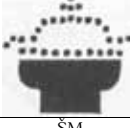

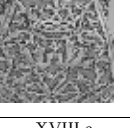

Karūnos motyvas. Nagrinėjant kišenių ornamentiką sužetiniu požiūriu, reikėtų išskirti dar vieną grupę ornamentų – stilizuotas karūnas, kurios įvairiai (po vieną, dvi, šešias) komponuojamos penkiuose *delmonuose*. Didelė karūna, kaip centrinis akcentas, siuvinėta tarp (šalia) inicialų ir datos. Mažesnės karūnėlės, kaip kompoziciją papildantys elementai, kartu su archetipiniais ženklais, data ir inicialais komponuotos perimetru apie centrinį ornamentą. Po keletą stilizuotų karūnų aptinkame Švedijos (Blekinge, Karlshamn; Härjedalen, Lillhärda) bei aukštuomenės kišenėse. Kišenių dekore siuvinėtos stilizuotos karūnos perteikia istorinių bajorų, grafų, didžiojo hercogo, senosios karaliaus karūnų formas ir sąlygiškai gali būti atpažįstamos (žr. 8 lentelę). Karūna – ne tik absoliučios valdžios, bet ir laisvės, šlovės, išskirtinės padėties simbolis. Karaliaus instituciją turi Švedija, Klaipėdos kraštas, kaip Rytų Prūsijos dalis, taip pat turėjo savo valdovą – Prūsijos karalių Frydrichą Vilhelmą III, 1776–1840 m. valdžiusį Prūsiją. Karūna galėjo simbolizuoti ir Klaipėdos krašto laisvųjų valstiečių statusą.

Išskirtiniai lietuvininkų delmonų ornamentų motyvai. Lyginant lietuvininkų *delmonų* dekorą su kaimyninių tautų rankdarbiais pastebėta **paukščių, vabzdžių, šunų, žmonių figūrėlių** ir kitų sužetinių elementų (**namas, kryžius, medis**), nebūdingų kaimyninių tautų kišenių dekorui, tačiau aptinkamų aukštuomenės moterų dėvėtų kišenių (rankinių) puošyboje. Lietuvių liaudies tekstilėje sužetinių zoomorfinių (gyvūninių) bei antropomorfinių (žmonių figūrėlių) ornamentų nėra daug. Didžiąją dalį sudaro paukščių motyvai, pasitai-

⁴⁴ Kazio Banio privataus muziejaus eksponatas (pagalvės užvalkalas).

⁴⁵ Viktorijos ir Alberto muziejus (Nr. T.50-1949). Briuselis, Belgija. XVIII a. vidurys, pinti nėriniai. <http://www.rankdarbiunamai.lt/wp-content/uploads/2012/01/pintiner03.jpg>

Ornamento motyvai. Karūna

KARŪNA					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		ŠVEDIJA	AUKŠTUOMENĖ		ORIGINALAI
LNM EMO 1896	ŠM GEK 234	NM.0100499	XVIII a. vidurys Didžioji Britanija ⁴⁶	XVIII a. pradžia Škotija	Bajorų ir grafų ⁴⁷
LNM EMO 1893	MLIM GEK 1635	NM.0015975	1781 m. Šiaurės Amerika ⁴⁸	1844 m.	Ddžiojo hercogo
ŠM GEK 234	MLIM GEK 2671	NM.0019052	XVIII a. Rusija ⁴⁹	XVIII a. vidurys Didžioji Britanija ⁵⁰	Senoji karaliaus

kantys įvairių buitinės tekstilės rankdarbių (staltiesių, sieninių kilimėlių, pagalvių užvalkalų) ir delmonų ornamentikoje. Keturkojai žinduoliai (šunys, elniai, briedžiai) ir įvairūs vabzdžiai (drugeliai, boružėlės ir kt.), išsiuvinėti ant lietuvininkų delmonų, atrodo gana egzotiškai ir siejasi su aukštuomenės kišenėmis (žr. 9 lentelę). Šie elementai lietuvininkų kišenėms suteikia žaismingumo. Išsiuvinėti nesilaikant griežtos simetrijos (intuityviai užpildant kompozicinę erdvę), jie atskleidžia esminį liaudies meno dekoru bruožą – žaismingą naivumą, laisvą pasirinktų elementų komponavimą plokštumoje siekiant perteikti kūrėjo nuotaiką ar „papasakoti“ norimą siužetą. Tokios kompozicijos emociu požiūriu labai iškalbingos ir primena vaikiškus piešinius. Impulsyvumas atsispindi ir elementų komponavime, ir spalviniuose sprendimuose.

⁴⁶ Victoria and Albert Museum. 1437.1871 Didžioji Britanija. <http://www.vam.ac.uk/page/t/the-collections/>

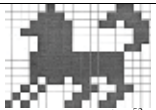

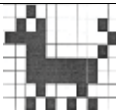

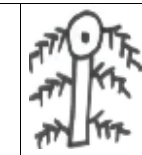

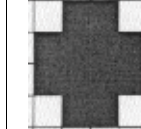

⁴⁷ Biedermann 2002 – Hans Biedermann. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 185.

⁴⁸ Pennsylvania, Mid-Atlantic, United States, North America. 2013.0031.103.

⁴⁹ Damų rankinės iš N. L. Šabelskos rinkinio (Дамские сумочки из собрания Н. Л. Шабельской). http://lj.rossia.org/users/dr_bogdanov/3504643.html.

⁵⁰ Victoria and Albert Museum. 1438.187 Didžioji Britanija. <http://www.vam.ac.uk/page/t/the-collections/>

**Ornamento motyvai. Keturkojai žinduoliai. Vabzdžiai.
 Kiti sužetiniai elementai**

KETURKOJAI ŽINDUOLIAI						
KLAIPĖDOS KRAŠTAS			AUKŠTUOMENĖ			
AdM			1852 m. Pensilvanija Šiaurės Amerikoje ⁵¹	XVIII a. pradžia Anglija	XVIII a. pradžia Anglija	
			1844 m. Anglija ⁵²	Škotijos nacionalinis muziejus	1852 m. ⁵³	
VABZDŽIAI						
KLAIPĖDOS KRAŠTAS				AUKŠTUOMENĖ		
MLIM GEK1635	ŠM GK 233	MLIM GEK 1635	MLIM GEK 1962	1715 m. Prancūzija ⁵⁴	XVIII a. pradžia Anglija	XVIII a. pradžia Anglija
KITI SUŽETINIAI ELEMENTAI						
AdM	35	41144	SM GK 236	1771 m. Nyderlandai	56	
KKM 4356	57	KKM 4356	AdM	EM	EM	

⁵¹ O. Box 5353 Takoma Park, MD 20912 301-589-5834 Lnbrown@granitepail.com 1852. Pensilvanija Šiaurės Amerikoje (olandų).

⁵² Queen Victoria Period: 19th century. Humphrey, Carol. 1984. *English Samplers at the Fitzwilliam*. Cambridge (Cams.): The Fitzwilliam Museum. 38. Publ. No. 88 Accession: Object Number: T. 67-1938 England, production, country English, nationality.

⁵³ O. Box 5353 Takoma Park, MD 20912 301-589-5834 Lnbrown@granitepail.com.

⁵⁴ Dailės muziejus, Bostonas. <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/230688?>

⁵⁵ Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada, 200.

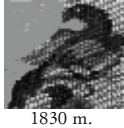

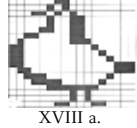
⁵⁶ Tirolio liaudies meno muziejuje (Tiroler Volkskunstmuseum) Insbruke (Austrija), applanke 25/ *Ostpreussen* (Rytprūsiai) saugomi dailininkės E. V. Korff 1941 m. perpiešti ir aprašyti Hugo Šojaus muziejuje saugoti tekstilės eksponatai. Perpiešti ir du delmonai, kurių likimas nežinomas. Fragmentas iš vieno delmono piešinio.

⁵⁷ Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada, 200.

Prie išskirtinių lietuvininkų *delmonų* siužetinių motyvų priskirti stilizuoti paukščiai – dažniau aptinkamas elementas. Turime išsaugotus 8 *delmonus*, papuoštus paukščių poromis ar pavieniais stilizuotų paukščių motyvais, kurie, kartu su augaliniais ornamentais komponuoti *delmono* centre, sudaro pagrindinį deko-ro akcentą arba yra tik smulkūs pagalbiniai elementai. Įvairūs stilizuotų paukščių siužetai dažni aukštuomenės aksesuarų (rankinių) puošyboje (žr. 10 lentelę). Viename rankdarbyje siuvinėta po vieną, du ir keletą (3–4) paukščių. Dažna simetriška kompozicija, kai vienas į kitą atsiskusius arba vienas nuo kito nusiskusius paukštelius jungia centrinis stilizuoto augalo motyvas. Didelė dalis siuvinėtų paukščių laisvai komponuoti vešlios augmenijos fone arba šalia kitų stilizuotų siužetinių ornamentų. Siuvinėta perteikiant natūralistinį konkretaus paukščio spalvinį koloritą (atpžįstamas prototipas) arba sukurti nauji (rojaus paukščių) spalviniai deriniai.

10 lentelė

Ornamento motyvai. Paukščiai

PAUKŠČIAI					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		AUKŠTUOMENĖ			
MLIM GEK 2671	LNM EMO 4931	1848 m. Velso nacionalinis muziejus	Kompozicijos pavyzdys	1810 m. Gruzija ⁵⁸	1765 m. Švedija NM.0019052
AdM	59	1825 m. Prancūzija	1750– 1775 m. ⁶⁰	Skotijos nacionalinis muziejus	1825 m. Prancūzija
MLIM GEK 1635	61	Škotijos nacionalinis muziejus	1830 m. Nyderlandai	1780–1840 m. 1966.1126 ⁶²	XVIII a. vidurys Velsas ⁶³

⁵⁸ Very Rare Great 1800s 19th c. Georgian Regency Needlework Pocket from 1810.

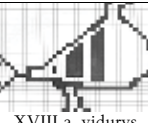

⁵⁹ The Burrell Collection 1700. The front of the pocket is made from one piece of linen and lined with linen. It is embroidered overall in flowers, stems, fruit and birds in green, yellow and red wool in cross stitch and below the opening are the initials and date 'EH 1700'.

⁶⁰ Jungtinės Amerikos Valstijos. 1954.0055.001.

⁶¹ Publikuota: Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada, 200.

⁶² <http://museumcollection.winterthur.org>.

⁶³ Sankt Fagans Nacionalinis istorijos muziejus.

PAUKŠČIAI					
KLAIPĖDOS KRAŠTAS		AUKŠTUOMENĖ			
LNM EMO 2336	EM	1825 m. Prancūzija	1780–1840 m. 1966.1126	XVIII a. vidurys Jungtinė Karalystė	XVIII a. vidurys Didžioji Britanija ⁶⁴

Yra išlikęs vienas *delmonas*, pagamintas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, su išsiuvinėtomis žmonių figūrėlėmis ir gėlių žiedais. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (Klaipėdoje) jį įsigijo (1959 m.) iš Šatrių kaimo (Klaipėdos rajonas, Dauparų–Kvietinių seniūnija) gyventojos Onos Beržinskienės. Šį *delmoną* savininkė nešiojo savo jaunystėje. *Delmonas* (MLIM GEK 2705) pasiūtas iš juodos storos namų audimo (kanapinės) medžiagos, siuvinėtas storais medvilniniais (raudonos, mėlynos, rožinės, žalios, rudos, geltonos spalvų) siūlais, prie jo prisiūta šimtarštė juostelė. Ornamento kompozicija ir kišenės technologinė charakteristika leidžia teigti, kad šiam *delmonui* dekoruoti panaudotas siauras siuvinėtas audinys, o kompozicijos asimetrija natūraliai susidėliojo atskiras siuvinėtas dalis susiuvus į vieną plokštumą. Žmonių figūrėlių siuvinėjimas dekoruojant kišenes nebūdingas nagrinėjamų kaimyninių tautų rankdarbiams, tačiau dažnas aukštuomenės siuvinuose (žr. 11 lentelę). Stilizuotos žmonių figūrėlės aptinkamos ir Klaipėdos krašto (Klaipėdos bei Šilutės rajonų) šimtarasčių juostų ornamentikoje. Siaurose (1,6–2 cm pločio) rinktinėse juostelėse išausta daugybė (iki 30 vnt. 2 metrų ilgio juostelės atkarpoje) skirtingų ornamentų, tarp kurių aptinkame ir stilizuotas žmonių (dažniausiai moterų) figūrėles (žr. 12 lentelę).

Ornamentų sužetų šaltiniai. Lietuvos miestuose nuo XV a. įvairių brolių ir cechų sukurti puošnūs rankdarbiai ir turtingųjų buityje naudoti atvežtiniai siuviniai savo formomis ir ornamentika darė įtaką ir pavieniams liaudies meistrams (miestelėnams, samdiniams, savo derlių mieste parduodantiems ūkininkams). Profesionaliojo ir liaudies meno sąveika pastebima nuo XVIII a. antrosios pusės (Gaigalienė 1988). Kartu su atvežtiniais europietiškais sužetais buvo siuvinėjami ir nacionaliniai ornamentai, aptinkami tekstilės bei kitų liaudies meno šakų (keramikos, medžio dirbinių, margučių, dekoratyvinės (baldu) tapybos) ornamentikoje. XIX a. siuvinėjimas suvienodėjo visuose visuomenės sluoksniuose. Kartojami seni ir atsiranda nauji siuvinėjimo būdai.

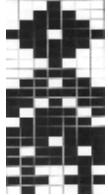
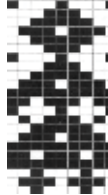
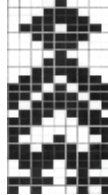

Popieriaus lapai su ornamentų pavyzdžiais, skirtais staltiesėms, užuolaidėlėms bei kitai buitinei tekstilei dekoruoti, buvo parduodami turguose (Rygoje ir kt.)

⁶⁴ Carmarthenshire County Museum. Didžioji Britanija. XVIII a. vidurys.

Ornamento motyvai. Žmonių figūrėlės

ŽMONIŲ FIGURĖLĖS				
KLAIPĖDOS KRAŠTO DELMONAS	AUKŠTUOMENĖS AKSESUARAI			
MLIM GEK 2705	1825 m. Prancūzija	1820– 1830 m. Nyderlandai	1830 m. Nyderlandai	
	XVII a. Prancūzija	1630–1640 m. Anglija	1715 m. Prancūzija ⁶⁰	XVIII a. pradžia Anglija ⁶¹

Ornamento motyvai. Žmonių figūrėlės šimtaraščių juostų ornamentikoje

ŽMONIŲ FIGURĖLĖS KLAIPĖDOS KRAŠTO ŠIMTARAŠTĖSE JUOSTOSE				
MLIM GEK 2809 XX a. pradžia Piaulių k. (Klaipėdos r.)	MLIM GEK 2806 MLIM GEK 2807	MLIM GEK 1963 1920 m. Dreizių k. (Klaipėdos r.)	ŠKM G 721 Mėnijos k. (Šilutės r.)	RTEM ГМЭ 170-10 XIX a. antroji pusė

arba kaip papildomi priedai kartu su moterims skirta periodine spauda (Vokietijoje). Ornamentų elementus moterys kūrybiškai pritaikydavo ir kitų buičiai bei aprangai skirtų rankdarbių puošybai (Matulionienė 2006, 174–176). Ornamentų elementai bei ištisi siužetai išplito tarp rankdarbių mėgėjų miestuose ir kaimuose. Sėkmingos ir skoningos pirminių pavyzdžių variacijos buvo siuvinėjamos (ir net audžiamos) darbščiųjų kaimo moterų Klaipėdos krašte ir kaimyninėse šalyse.

⁶⁵ Apie 1715 m. Prancūzija. Dailės muziejus, Bostonas. <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/230688>

⁶⁶ XVIII a. pradžia. Anglija. Dailės muziejus, Bostonas (MFA), 53.521.

Kad siuvinėjimo raštų pavyzdžiai keliavo iš vienos tautos į kitą, patvirtina autorės pastebėti lietuvių bei latvių buitinės tekstilės rankdarbių pavyzdžių identiški siužetai, kuriuose skiriasi tik tekstai (siuvinėti valstybine kalba). Daroma prielaida, kad iš atminties atkurtų, ne tik tiesiogiai nuo turimų pavyzdžių nukopijuotų, per dvarus į kaimiečių aplinką atėjusių ornamentų elementų bei jų kompozicijų šaknys kyla iš miesto aukštuomenės madų. Palyginus augalinius ornamentus, surastus liaudies rankdarbiuose, su išlikusiais aukštuomenės kišenių pavyzdžiais, pastebimas akivaizdus ornamentų elementų panašumas (žr. 3–7 lenteles). Autorės surinkti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad nemaža dalis ornamentų motyvų, aptinkamų liaudiškų kišenių dekore, buvo populiarūs aukštuomenės moterų siuvinėtuose rankdarbiuose. Labiausiai paplitusių siužetinių ornamentų koreliacijos tyrimas patvirtina dalinę aukštuomenės madų ir tarptautinių ryšių įtaką liaudies kostiumo dekoro formavimuisi ir kaitai.

4. Ornamentų kūrimas ir komponavimas

Pavienius ornamentų motyvus įvairiai komponuojant sukuriama tęstiniai (juostiniai) ir baigtiniai raštai. Geometriniai, stilizuoti augaliniai bei siužetiniai motyvai, siuvinėti kaip pagrindiniai ar savarankiški papildomi raštai arba kaip sudėtiniai ornamento elementai, jungiami į bendrą kompoziciją. Kaip jau minėta, raštai sudaromi įvairiai komponuojant vienos rūšies (geometrinius ar augalinius) bei derinant skirtingų rūšių (geometrinius, augalinius ir gyvūninius) ornamentų elementus. Taip sukuriama įvairios kompozicijų grupės, kuriomis dekoruojami ne tik rankdarbiai, bet ir kiti liaudies meno dirbiniai. Tautinio kostiumo kišenių ornamentika įvairi. Estiškos bei suomiškos kišenės dekoruotos vienos rūšies – geometriniu arba augaliniu ornamentu. Švediški rankdarbiai siuvinėti derinant geometrinius ir stilizuotus augalinius ornamentus. Tokios kompozicijos, išsiuvinėtos viename rankdarbyje, vadintinos mišriomis. Norvegiškų bei lietuviškų kišenių kolekcijose gausu visų trijų tipų ornamentų kompozicijų: geometrinių, augalinių bei mišrių. Augaliniu ornamentu dekoruota didžioji dalis klaipeidietiškų (54 %) ir norvegiškų (58 %) kišenių. Paukščių, vabzdžių, gyvūnų ir žmonių figūrėlės aptinkamos klaipeidietiškų *delmonų* (13 vnt.) ir norvegiškų kišenių (2 vnt.) puošyboje. Ornamento papildymas data, inicialais ar prasminiu tekstu aptinkamas klaipeidietiškuose (36 %) ir švediškuose (23 %) rankdarbiuose (Matulionienė 2006, 177–179). Dažniausiai tai smulkūs bendrosios kompozicijos elementai. Kartais tekstas ar stambus šriftas atlieka pagrindinio ornamento funkciją (žr. 13 lentelę). Lietuvininkių *delmonuose* siuvinėtas vokiškas tekstas atspindi Klaipeidos krašto valstybinės kalbos statuso kitimą⁶⁷.

⁶⁷ Klaipėdos krašto valstybinės kalbos statusas kito: nuo XIII a. iki 1919 m. valstybinė kalba buvo vokiečių, nuo 1923 m. iki 1939 m. kovo 23 d. – lietuvių, paskui vėl vokiečių iki 1945 m.

Šrifto komponavimas

KLAIPĖDOS KRAŠTAS			
MLIM GEK 2221	MLIM GEK 1808	LNM EMO 2333	Hugo Šojaus ⁶⁸
ŠVEDIJA			
Varmland Dalby 89762	NM.0019052	NM.0990646	NM.0097727

Dekoruoti rankdarbiai klasifikuotini pagal **ornamentu padengto ploto bei fono santykį** (žr. 14 lentelę). Šiuo požiūriu išskirtinos grupės:

1. Minimalus ornamento kiekis. Dominuoja kišenės fonas (siuvinėjamas audinys).
2. Ornamentas ir fonas pasiskirstę tolygiai.
3. Maksimalus ornamento kiekis. Ornamentu padengtas visas siuvinėjamas plotas (didžioji kišenės audinio dalis).

Mažiausiai dekoruota suomiškų kišenių (vadinamų *irtotasku*) puošyboje. Iš tiriama 64 pavyzdžių siuvinėtos tik 24 kišenės, kuriose ornamento ir fono pasiskirstymas tolygus arba išsiuvinėti tik atskiri ornamento motyvai. Minimalistiniu ornamentu pasižymi estiškos (vadinamos *lahttasku*) kišenės (20 %) ir lietuvininkų *delmonių* (20 %) dekoras. Po keletą pavyzdžių aptinkama norvegiškų (vadinamų *kjolvaska*) ir švediškių (vadinamų *kjolsäck* ir *liduvaska*) kišenių puošyboje. Tolygus ornamento ir fono santykis būdingas lietuvininkų *delmonams* (50 %), dažnas estų, norvegų, suomių (iki 30 %) rankdarbiuose. Ornamento

⁶⁸ Tirolio liaudies meno muziejuje (Tiroler Volkskunstmuseum) Insbruke (Austrija), aplanke 25/ *Ostpreussen* (Rytprūsiai) saugomi dailininkės E. V. Korff 1941 m. perpiešti bei aprašyti Hugo Šojaus muziejuje saugoti eksponatai.

14 lentelė

Liaudiškų kišenių ornamento ir fono santykis

	KLAIPĖDOS KRAŠTAS	ESTIJA	SUOMIJA	ŠVEDIJA	NORVEGIJA
I					
	MLIM GEK 2470	ERM A 304: 3	KM: KE A 5225	NM.0219895	NFM.1993-00382
II					
	MLIM GEK 1635	ERM A 249: 21	Kuva 210 A. 281 ⁶⁹	NM.0089704	NF.1987-0782
III			NERASTA		
	MLIM GEK1735	ERM A 291: 354		NM.0013678	RMU.007543

gausa, kai padengiamas visas siuvinėjamas paviršius, išsiskiria švediškos kišenės (82 %). Didžiąją dalį šių švediškių kišenių sudaro aplikavimo (ant pagrindinio audinio užsiuvtos kitų audinių skiautės) ir siuvinėjimo technikomis sukurti ornamentai, o kitų tautų rankdarbiuose ornamentai dažniausiai tik siuvinėjami. Nedidelės apimties aplikacijos (kai audinyje iškirpus lopinėlį įdaigstoma kito audinio skiautė) kartais papildo suomiškų kišenių dekorą. Maksimaliai dekoruotos kišenės sudaro didžiąją dalį (iki 50 %) estiškų, norvegiškų bei klaipėdietiškų rankdarbių. Estės savo kišenės padengia smulkių stiklo karoliukų ornamentu, norvegės bei lietuvinkės siuvinėja vilnoniais ir medvilniniais siūlais. Lietuvinkės mėgsta viename rankdarbyje komponuoti siūlais ir karoliukais siuvinėtus ornamento elementus.

⁶⁹ U. T. Sirelijus, 161.

Dekoro elementų komponavimo būdai. Aptariant siužetinius kompozicinius elementus jau buvo minėti ir tų elementų komponavimo būdai. Apibendrinant reikia pažymėti, kad dažniausiai pasitaikantys yra trys: centrinis, juostinis ir kampinis (žr. 17 lentelę).

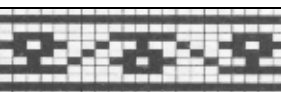

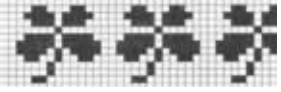

Centrinis (simetriškas arba asimetriškas) – puošiamas kišenės centras: siuvinėjama geometrinė figūra (rombas), stilizuotas augalinis (gėlių puokštė, vainikas) ar siužetinis (širdelė, medis) ornamentas. Visame kišenės plote įkomponuotą *augalą* randame klaipėdietišiose, švedišiose, suomiškose, norvegiškose bei aukštuomenės kišenėse. Asimetriškos augalų kompozicijos dažnos klaipėdietišiose ir norvegiškose kišenėse. Lietuvininkėms nebūdingomis geometrinių detalių kompozicijomis išsiskiria švediškos ir suomiškos kišenės.

Juostinis – komponuojamas visu kišenės perimetru; smulkių detalių apvadais įrėminamas centrinis elementas; visas kišenės plotas padalijamas į skersines arba išilgines juostas. Būdingas lietuvininkių *delmonams*, pasitaiko švediškų bei estiškų kišenių kompozicijose.

Dažniausiai aptinkamas lietuvininkių juostinis ornamentas – stilizuotų augalų bei geometrinių figūrų girliandos. Jomis puošiami tekstiliniai Klaipėdos krašto rankdarbiai (žr. 15 lentelę). Identiški ornamentų elementai bei jų deriniai aptinkami lietuvininkių *delmonuose*, pirštinėse⁷⁰, buitinėje tekstilėje (staltiesių, staltiesėlių, rankšluosčių, pagalvėlių užvalkalų puošyboje).

15 lentelė

Klaipėdos krašto juostiniai ornamentai. Girliandos

DELMONAI	PIRŠTINĖS	BUITINĖ TEKSTILĖ
LNM EMO 2336	LNM EMO 2336	
MA		
MA		
LNM EMO 2336		

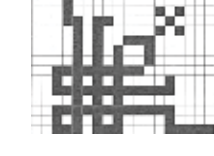

⁷⁰ Merkienė, Pautieniūtė–Banionienė 1998 – Irena Regina Merkienė, Marija Pautieniūtė–Banionienė. Lietuvininkų pirštinės. Kultūrų kryžkelėje. *Lietuvos etnologija* 3. Vilnius, 199.

DELMONAI	PIRŠTINĖS	BUITINĖ TEKSTILĖ
LNM EMO 2336		

Kampinis – savarankišku ornamentu akcentuojami kišenės kampai (visi keturi arba tik du apatiniai) įrėmina sužetinę kompoziciją ar šriftą. Lietuvininkų kompozicijose puošniausi stilizuoti vijoklinių augalų motyvai, dažnai susidedantys iš konkrečių geometrinių formų. Kampuose išsiuvinėti natūralistiniai smulkūs žiedeliai ar šakelės – gerokai paprastesni (žr. 16 lentelę).

16 lentelė

Klaipėdos krašto kampiniai ornamentai

ISM 1709	MLIM GEK 1962	LNM EMO 1895	LNM EMO 2343

17 lentelė

**Kišenių ornamento elementų komponavimo būdai:
centrinis, juostinis, kampinis**

	KLAIPĖDOS KRAŠTAS	ESTIJA	SUOMIJA	ŠVEDIJA	NORVEGIJA
I	LNM EMO 1895	ERM A 291: 356	E M	NM.0002391	E M Tartu
II	ŠM GEK 159	ERM 16529	EM Jaala	NM.0091240	Akershus ⁷¹

⁷¹ <http://www.norskflid.no/bunad/bunader/moere-og-romsdal/kvinnebunaden-fra-nordmoere/loeslomme/>

	KLAIPĖDOS KRAŠTAS	ESTIJA	SUOMIJA	ŠVEDIJA	NORVEGIJA
III					
	ISM 1709	E M Tartu	EM Punkalaidun	NM.0327648	FME.08414

Išvados

Išnagrinėjus Klaipėdos krašto, estiškų, suomiškų, švedišκών, norvegiškų liaudies kostiumo kišenių (iš viso 368 vnt.) bei įvairių tautų aukštuomenės kišenių (70 vnt.) dekoravimo aspektus, nustatyti tautinio kostiumo kišenių dekoravimo bendrumai, skirtumai bei santykis su aukštuomenės kišenių puošyba.

1. Baltijos regiono tautinių kostiumų kišenių dekoru bendrumai.

Pagrindinis kišenių dekoravimo būdas – siuvinėjimas. Siuvinėjimas ant juodos spalvos audinio būdingas visoms Europos tautoms. Švedijoje populiarus siuvinėjimas ant raudono vilnonio audinio pasitaiko ir Klaipėdos krašte. Dažniausiai siuvinėta spalvingais vienos rūšies (Švedijoje, Suomijoje, Norvegijoje) vilnoniais ar šilkiniais siūlais įvairiais dygsniais (grandininiu, kilpiniu, zigzago, kryželio ir kt.). Klaipėdos krašte aptinkami *delmonai* siuvinėti skirtingų rūšių (vilnoniais, medvilniniais, šilkiniais) ir skirtingų storių (storais bei plonais) įvairiaspalviais siūlais. Siuvinėti universalūs geometriniai bei stilizuoti sužetiniai ornamentai. Populiariausi ornamentų motyvai, aptinkami visose Baltijos regiono tautose, yra: augalas, gėlės žiedas ar puokštė, segmentinė žvaigždė, vainikas, širdelė. Visame kišenės plote įkomponuotą *augalą* randame Klaipėdos krašto, švediškos, suomiškos, norvegiškos bei estiškos kišenėse. Išskirtini trys ornamentų elementų komponavimo būdai: centrinis, juostinis ir kampinis. Jiems priskirtinų pavyzdžių surasta visuose tirtuose regionuose.

2. Baltijos regiono tautinių kostiumų kišenių dekoru skirtingumai.

Skiautinio siuvinimas ir aplikavimas aptinkamas Suomijos, Švedijos ir Estijos kišenių dekore, o Klaipėdos kraštui nebūdingas. Siuvinėtas ornamentas dar būdavo papildomas stiklo karoliukais (Klaipėdos krašte) ar dekoratyvinėmis siūlėmis prisiūtais nedideliais apskritais veidrodėliais (Suomijoje). Estijoje skirtingų spalvų karoliukais buvo siuvinėjamas ne tik ornamentas, bet ir visas priekinis kišenės paviršius. Suomijoje bei Estijoje ornamentuojant naudoti ir įvairūs teks-

tilinės galanterijos dirbiniai (juostelės, kaspiniai, virvutės) bei sagos. Dekoruo-
jant kišenes įvairiai komponuojami vienodi (širdelė, žiedas ar geometrinė figūra)
arba skirtingi (įvairūs siužetiniai, geometriniai bei šrifto) elementai. Vienodų
elementų komponavimo variantais pasižymi švediškos kišenos (autorei pavyko
rasti daugiau kaip 40 širdelės kompozicinių variantų), o skirtingų elementų gausa
išsiskiria lietuvininkų *delmonai*.

Geometrinių bei siužetinių ornamentų elementai paplitę netolygiai. Širdelės
motyvas labiausiai paplitęs švediškos kišenos (Dalarnos regione). Jis randamas
77 % visų dekoruotų švediškų kišenių. Lietuvininkų *delmonuose* širdelės motyvas
naudojamas kaip papildomas savarankiškas elementas kompozicijos erdvei
užpildyti arba kaip sudėtinio ornamento elementas. Kitų tautų kišenių dekore
širdelės motyvas gana retas. Lietuvininkų *delmonuose stilizuoto augalo siužetas*
papildomas geometrinių elementų, paukščių bei inicialų ornamentais, dažnas
vainiko motyvas.

3. Baltijos regiono tautinių kostiumų kišenių dekoro ir ornamentikos sąsajos su aukštuomenės kišenių puošyba.

Aukštuomenėje iš skiautinių siūtos kišenos buvo populiarios Škotijoje, Jung-
tinėje Karalystėje, tarp į Ameriką emigravusių Anglijos piliečių. Skiautiniai liau-
diškose kišenos aptinkami Suomijoje, Švedijoje ir Estijoje.

Tiek liaudies, tiek aukštuomenės kišenių dekore populiariausi ornamento ele-
mentai yra gėlės (žiedai, šakelės, puokštės, girliandos, vainikai). Aukštuomenės
rankdarbių puošyboje gana dažnas gėlių puokštės krepšelyje motyvas nurodo
galimą šio siužeto, aptinkamo ir lietuvininkės *delmone*, kilmę. Aukštuomenės
kišenių siuvimui ir liaudiškų (Klaipėdos krašto) kišenių apdailai buvo naudojami
ne tik siuvinėti, bet ir augaliniais ornamentais marginti audiniai.

Karūnos motyvas, aptinkamas *delmonų* ir švediškų kišenių dekore, gana pla-
čiai naudotas aukštuomenės rankdarbių kompozicijose. Lietuvininkų *delmonų*
dekore rasta paukščių, vabzdžių, šunų, žmonių figūrėlių ir kitų siužetinių ele-
mentų (namas, kryžius, medis), nebūdingų kaimyninių tautų kišenių dekorui,
tačiau aptinkamų aukštuomenės moterų dėvėtų kišenių (ir kitų rankdarbių) puo-
šyboje. Širdelės motyvas, labiausiai paplitęs švediškos kišenos (Dalarnos regi-
one), kaip kompozicijos dalis arba savarankiškas akcentas buvo siuvinėjamas ir
aukštuomenės kišenos.

Nustačius kišenių dekoravimo bei ornamentų elementų komponavimo būdus,
ornamentų motyvus, jų tarpusavio koreliaciją, derinimo ypatumus ir paplitimą
Baltijos regiono tautų liaudiško kostiumo kišenių dekore ir palyginus su aukštuo-
menės rankinių (kišenių) pavyzdžiais galima teigti, kad nemaža dalis ornamentų
motyvų, aptinkamų liaudiškų kišenių dekore, buvo populiarūs ir aukštuomenės

moterų siuvinėtuose rankdarbiuose. Atlikti tyrimai patvirtina dalinę tarptautinių ryšių bei aukštuomenės madų įtaką liaudies kostiumo dekoro formavimuisi ir kaitai.

Šaltiniai ir literatūra

- Arbet 2004 – Sven Arbet. *Eesti rahva rõiva ilu. Kuda rahvas, nõnda rõõvas. The beauty of Estonian folk costume*. Kirjastus Varrak, Tallinn.
- Astel 2006 – Eevi Astel. *Taskud vööle, kotid kätte rahvariideid kandes*. Tartu–Tallinn. Esti Rahva Muuseum, EstiRahvakunsti ja Käsitöö Liit.
- Berg 1978 – Arnö-berg, Inga och Hazelius-Berg, Gunnel. *Folkdräkter och bygdedräkter från hela Sverige*. ICA-förlaget, 1978. 235 s., rikt fotoillustrerad i färg. Förlagsband. Örebro.
- Bergman 2001 – Ingrid Bergman. *Folk Costumes in Sweden*. Published by Boktryck, Helsingborg.
- Biedermann 2002 – Hans Biedermann. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Bolsos. Sacs. *The Pepin Press B. V.* 2011, 77.
- Duran 2011 – Laila Duran. *Scandinavian Folklore*. Duran Publishing AB, Sweden. Autors: Laila Duran, Folk costumes Sweden; Anne Kristin Moe, Folk costumes Norway; Britt Eklund, folk costumes Boda, Sweden.
- Duran 2012 – Laila Duran. *Scandinavian Folklore II*. Duran Publishing AB, Sweden. Autors: Laila Duran, Swedish and Sami folk costumes; Anne Kristin Moe, Norwegian Bunads.
- Fossnes 1995 – Heidi Fossnes, J. W. Cappelen Forlag. *Folk costumes of Norway*. T-O Grafisk A.s, Oslo.
- Gaigalienė 1988 – Liuda Gaigalienė. *XVI–XIX a. siuviniai LTSR istorijos ir etnografijos muziejaus fonduose*. Katalogas. Vilnius.
- Gimbutienė 1994 – Marija Gimbutienė. *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius.
- Glemžaitė 1939 – Mikalina Glemžaitė. *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*. Kaunas: Moterų Šaulių Taryba, 1939.
- Holst 2011 – Leena Holst. *Kansallispuuku*. Maahenki Oy.
- Ivo 2011 – Sigrid Ivo. *Bags: a selection from the Museum of bags and purses*. Amsterdam. Tassen.
- Jurkuvienė 2001 – Teresė Jurkuvienė. *Lietuvių liaudies juostos*. Monografija. Vilnius: Gervelė.
- Kansallispuukuja 1991 – *Uusia Vuorelman Kansallispuukuja*. Helmi Vuorelma Oy. Markprint.
- Keskipoikela 1997 – Maria Keskipoikela. *Paritaskut ja punapaita: Pohjois-Suomen kansallispuvut = National costumes in Northern Finland (Unknown Binding)*.
- Lietuvių liaudies menas. Drabužiai*. Sudarė ir parengė J. Balčikonis, S. Bernotienė, H. Kairiūkštytė, K. Galaunė, A. Mikėnaitė. Vilnius, 1974.
- Matulionienė 1995 – Elena Matulionienė. Delmonai – lietuvininkų puošmena. *Lietuvininkų kraštas*. Monografija. Kaunas: Litterae universitatis leidykla, 595–608.
- Matulionienė 2005 – Elena Matulionienė. *Delmonai. Klaipėdos krašto tautiniai rūbai*. Atvirukų rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Matulionienė 2005 – Elena Matulionienė. *Klaipėdos krašto tautiniai drabužiai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Matulionienė 2006 – Elena Matulionienė. Lietuvininkų delmonai Baltijos regiono kontekste. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra (V). Tiltai*, priedas: mokslo darbai nr. 32. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 165–184.
- Matušakaitė 2003 – Marija Matušakaitė. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius.
- Merkienė, Pautieniūtė–Banionienė 1998 – Irena Regina Merkienė, Marija Pautieniūtė–Banionienė. Lietuvininkų pirštinės. Kultūrų kryžkelėje. *Lietuvos etnologija 3*. Vilnius, 199.
- Palaima, Balčikonis 1960 – Vytautas Palaima, Juozas Balčikonis. *Lietuvių tautiniai drabužiai 7*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Sirelius 1906 – Suomen Kansallispuvukuja. Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten II. Toimittanut Uuno Taavi Sirelius. *Tietosanakirja Osakeyhtiön Käsiohjeita* №11. Helsinki.
- Somerma 1983 – Leena Holst ja Ritva Somerma: Kansallispuvujen perinteinen valmistus. (Kansallispuvukunneuvoston vaattekappalekohtaiset ohjeet) – *Kotiteollisuus* 4/1983. Leena Holst ir Ritva Somerma: Tradicinė tautinių drabužių gamyba (Tautinių drabužių tarybos rekomendacijos) – *Amatai* 4/1983.
- Šidiškienė 2005 – Irma Šidiškienė. *Būti lietuve. Etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Versus aureus.
- Tamošaitienė 1938 – Anastasija Tamošaitienė. Klaipėdos krašto moterų tautiniai drabužiai. *Jaunoji karta*, nr. 46.
- Tamošaitis 1939 – Antanas Tamošaitis. *Sodžiaus menas 7–8. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*. Kaunas.
- Tamošaitis 1979 – Antanas and Anastasia Tamošaitis. *Lithuanian national costume*. Lithuanian folk art institute. Toronto, Canada.
- Tradicinės aprangos priedai* 2014. Sudarytoja Ona Danutė Aleknienė. Lietuvos nacionalinis muziejus. Vilnius.
- Voruta*. Lietuvos istorijos dvisavaitinis laikraštis, nr. 9 (626). 2007 m. gegužės 5 d.
- Zuban 1933 – Zuban, G. *Deutsche Volkstrachten – Eine Sammlung deutscher Trachtenbilder* (1933, 39, Scan, Fraktur).
- Федорова 1997 – Галина Федорова. Карман-лакомник. Народное творчество, Но-5, 21–22.

Prieiga internetu:

- <http://www.kansallispuvut.fi/info.htm> – *Suomijos rankdarbių muziejaus, Suomijos tautinių drabužių centro ir Suomijos tautinių drabužių tarybos* kuruojamas internetinis puslapis.
- <http://foreverswedish.net/folk-draumlkt.html> – 1905 m. Švedijos liaudies drabužiai
- <http://www.sverigedrakten.se/> – Švedijos tautiniai kostiumai Šiaurės šalių muziejaus archyvuose. Stokholmas, Švedija.
- <http://www.vads.ac.uk/collections/POCKETS> – Aukštuomenės kišenių kolekcijų nuotraukų programa.
- <http://www.vam.ac.uk/page/t/the-collections/> – Victoria and Albert Museum. Muziejaus kolekcijos. Didžioji Britanija.
- http://www.ennenjanyt.net/2006_2/referee/luutonen.pdf – Marketta Luutonen. *Laukku, ihmisen paras kaveri*. Straipsnis apie rankines.
- http://www.estinst.ee/publications/folk_costume/ – Estijos tautinis kostiumas.
- <http://www.nordiskamuseet.se/en/node/2355> – muziejus Švedijoje, Stokholme.
- <http://www.hjorundfjord.no/?komponent=artikkel&handling=les&artikkel=1615> – norvegų liaudiški kostiumai iš Hjørundfjord.
- http://folkcostume.blogspot.com/2014_09_01_archive.html – siuvinėjimas kryželiu Vokietijoje.
- <http://www.limis.lt>; <http://www.limis.lt/greita-paieska/rezultatai> – Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema.
- <http://www.bildarchiv-ostpreussen.de/index.html.lt> – Rytų Prūsijos vaizdų internetinis fotoarchyvas.
- Žiūrėta: 2013 01 10; 2013 02 15; 2014 08 05; 2015 02 16; 2015 03 10; 2015 04 02.

Santrumpos

- AdM – *Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V.* (Klaipėdos krašto darbo grupė). Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, AdM archyve
 GEK 100 – Gaunamų eksponatų knygoje registruotas nr. 100
 EMO 1000 – Gaunamų eksponatų knygoje registruotas nr. 1000
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LD – Liaudies dailė
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 MLIM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus
 ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
 ŠM – Šilutės muziejus
 E. M. – Elena Matulionienė
 KKM – Klaipėdos kraštotyros muziejus
 GS – privati nuosavybė
 EM – privati nuosavybė
 PR – Prūsijos muziejus Karaliaučiuje
 ERM – Eesti Rahva Muuseum – Estijos nacionalinis muziejus
 NM.0129726 – Nordiska museet – Šiaurės muziejus
 NFM.1993 – 00382 – Nordfjord Folkemuseum – Nordfjord liaudies buities muziejus Norvegijoje, Sandane
 NF.1987-0782 – Norsk Folkemuseum – Norvegijos liaudies muziejus
 RMU.007543 – Rørosmuseet – Røros muziejus Norvegijoje, Røros regione
 Värmland Dalby 89762 – Švedija, Värmland Dalby parapija

Elena Matulionienė

POCKET ORNAMENTATION OF THE BALTIC REGION NATIONAL COSTUME

The current article deals with the folk costume pockets of the Klaipėda region, Estonia, Finland, Sweden and Norway (a total of 368 units) and diverse national upper-class pocket decorations (70 items). The research helped to identify techniques for decorating pockets and special features of themed patterns. It also helped to establish similarities, differences and relationships between decorations for national costumes and upper-class clothes.

The decorating techniques for national costumes and upper-class clothes are the following: quilting sewing, embroidery and applique. Quilting and applique characteristically belong to Swedish, Finnish and Estonian pockets. Applique

technique is characterized by decoration of pockets by simple isolated ornaments into a complex symmetrical composition. Upper-class quilt sewn pockets were popular in Scotland and the UK, later they spread to America with emigrants from England. Embroidery is the main type of pocket decoration. Embroidery on black fabric is characteristic for all European nations. In Sweden embroidery is popular on red woolen cloth. Most often colorful embroidery is performed with one type of thread: silk or wool. In Klaipėda region, however, this needlework combines different types of yarn as well as different colors. In Klaipėda region glass beads are added to the embroidered ornament, and in Finland it is common to use small circular mirrors in decorative sewing. In Estonia beads of different colors are not only a part of an ornament, but they cover the entire front surface of the pocket. In Finland and Estonia, various textile haberdashery products (i.e. tapes, ribbons, cords) and buttons are also commonly used.

Pockets decoration patterns are divided into either geometrical forms (i.e. rhombuses, circles, crosses) or they contain specific plots (i.e. plants or animals). The most widespread ornaments represent: hearts, plants, stars, segmented rings and wreaths, birds and other animals, crowns. A plant found in Klaipėda region can be found on the pockets decorated in Swedish, Finnish, Norwegian and Estonian regions. Both pockets of common people and pockets of upper-class are popularly decorated with elements of a flower (i.e. blossoms, twigs, garlands, wreaths). Common people and rich people use embroidery not only on their pocket decorations, but also on the other fabric. In Lithuanian imagery it is possible to find birds, insects, dogs, human figures and other themed elements (houses, crosses, trees). These patterns are not typical on the pockets found in neighboring countries, but they sometimes occur on pockets worn by people from upper-class. Heart patterns are most commonly found on Swedish pockets (Dalarna region), they are used as a part of a bigger composition or as an independent item to emphasize the higher class.

There are three main positions for an ornamental element: center, rim or corner. These placements of an image are found in all three regions. When decorating a pocket identical images (hearts, flowers or geometrical shapes), or various images (different themes, shapes and fonts) are sometimes used. Swedish pockets have similar patterns (the author was able to find over forty types of heart compositions). Lithuanian Delmonas stands out due to the usage of abundantly different elements and patterns where geometrical shapes and themed elements are placed unevenly. The image of a heart is most common among Swedish pockets (Dalarna region). It is found in 77% of all Swedish decorated pockets. In Lithuanian Delmonas style heart is used as an additional, independent element

or as a component of a complex pattern. The image of a heart is rare among other nations. In Lithuanian Delmonas it is possible to find plants, various geometrical shapes, birds, initials, and various crowns.

The collected data indicates that a significant part of the ornamental design found in folk embroidery was also popular among embroidery produced for women from the upper-class. These findings confirm that upper-class fashion and international relations influenced formation and change of the decorations for the folk costumes.